

BİR MEDENİYETİN EDEBÎ BAKİYESİ: BALKANLARDA TÜRK EDEBİYATI TARİHİ

The Literary Remainder of a Civilization: History of Turkish Literature in the Balkans

Tuba MERAL*

Öz

Tarih boyunca Türk kültürüyle sıkı bir bağı bulunan Balkan coğrafyası, pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve konuya dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Balkanlarla olan bu bağ tarihin erken dönemlerinden itibaren var olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesiyle canlı bir kültür mozaiği ortaya çıkmıştır. Balkan şehirlerinde mimari, edebî, kültürel vb. olmak üzere Türk-İslam kültürünün izleri çok büyük önem teşkil eder. Türk idaresi altında meydana gelen etkileşimle bu iki kültür arasındaki armoni, araştırmacılar tarafından "Rumeli Medeniyeti" olarak tanımlanır. Osmanlı edebiyat sahasının zengin bir ayağını oluşturan Balkanlardaki Türk edebiyatı, farklı açılardan incelenerek birçok eser ortaya konmuştur. Başlangıçtan günümüze Balkanlarda yetişen sanatçıların kapsamlı bir şekilde ele alındığı Balkanlarda *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserle bir ilke imza atılmıştır. Bölgedeki 10 ülkenin Türk edebiyatı ve Türkçe varlığı kronolojik bağlamda değerlendirilerek istatistiki bilgilerle okura sunulmuştur. Kültürel birikimin en iyi yansıtıldığı alanlardan biri olan edebî eserler üzerinden Balkanların sosyokültürel arka planını okumak da mümkündür. Mustafa İsen ve Tuba Durmuş tarafından yazılan bu eserle, Balkanlarda yetişen, görev yapan şair ve yazarlar toplu bir şekilde verilerek alanla ilgili araştırma yapanlara da kolaylık sağlanmıştır. Çalışmada ise Balkanlarda *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserde dikkat çekilen noktalar, konunun ele alınış biçimi, yaklaşım tarzları, dil ve üslup özellikleri, niteliksel ve niceliksel bağlam incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Balkanlar, tarih, kültür, Türk edebiyatı, Türkçe.

ABSTRACT

Balkan geography, which has a close bond with Turkish culture throughout history, has attracted the attention of many researchers and various works have been written on the subject. This connection with the Balkans has existed since the early periods of history, and a vibrant cultural mosaic emerged with the Ottoman Empire's conquest of the region. Architectural, literary, cultural, etc. in Balkan cities. Traces

* Doktora Öğrencisi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: tubameral13@gmail.com. ORCID: 0000-0003-2525-8510.

of Turkish-Islamic culture, including, are of great importance. The interaction between these two cultures and the interaction that occurred under Turkish rule is defined by researchers as the “Rumelian Civilization”. Turkish literature in the Balkans, which constitutes a rich part of the Ottoman literary field, has been examined from different perspectives and many works have been produced. The work titled *History of Turkish Literature in the Balkans* broke new ground by comprehensively covering the artists who grew up in the Balkans from the beginning to the present. The Turkish literature and Turkish presence of 10 countries in the region are evaluated in a chronological context and presented to the reader with statistical information. It is also possible to read the sociocultural background of the Balkans through literary works, which are one of the areas where cultural accumulation is best reflected. In this work written by Mustafa İsen and Tuba Durmuş, the poets and writers who grew up and worked in the Balkans are presented collectively, making it easier for those doing research in the field. In the study, the points drawn in the work titled *History of Turkish Literature in the Balkans*, the way the subject is addressed, approaches, language and style features, qualitative and quantitative context were examined.

Keywords: Balkans, history, culture, Turkish literature, Turkish.

İsen, Mustafa ve Durmuş, Tuba (2023). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Tiran New York Üniversitesi Yayınları, 615 sayfa.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi, Mustafa İsen ve Tuba Durmuş tarafından kaleme alınarak Türkiye Maarif Vakfı bünyesinde Eylül 2023'te yayımlandı. Mustafa İsen'in Balkan kökenli olması bu coğrafyayla olan manevi bağında önemli bir noktadır. Türk edebiyatını Balkanlar ekseninde incelediği *Varayım Gideyim Urumeli'ne* (2009) adlı eseri de bu bağın entelektüel dikkatini taşımasıyla kayda değerdir. Balkanlardaki kültürel birikim birçok araştırmacının konusu olmakla birlikte bu çalışmanın başlangıçtan günümüze bölgedeki Türk edebiyatı tarihine ışık tutması oldukça önem teşkil eder. Mustafa İsen ve Tuba Durmuş, eserin 615 sayfalık uzunluğuyla niteliksel ve niceliksel açıdan envanter özelliği taşımasına dikkat çeker. Edebiyatın hayatla, hayatın edebiyatla olan dinamik bağı, sosyokültürel açıdan yadsınmaz bir yere sahiptir. Eserin oluşumunda bu unsurlar gözetilerek Balkanlarda yaşayıp Türkçe eser veren 1894 yazar ve şair merceğe altına alınır. Kadim medeniyetimizin izlerini uluslararası camiada tanıtarak Türkçenin yaşatılmasında büyük bir rol üstlenen Türkiye Maarif Vakfı, Balkanlardaki Türk edebiyatı tarihini yayınladığı bu eserle okuyucuyla buluşturarak önemli bir ilke de imza atar. Okur kitleleri noktasında oldukça kapsayıcı olan eser, araştırmacılar için de bütüncül bir çalışma olmasıyla önemlidir.

Kültürel izleklerin en güçlü şekilde yansıtıldığı edebiyat, bu coğrafyada kendine seçkin bir yer bulur. Balkanlar, Türk medeniyeti değerlerinin ortak bir bellekte muhafaza edilmesini en nadide şekliyle yaşatan coğrafyadır. Öyle ki geçmişten gelen köklü mirasın izleri Balkanlarda hatırı sayılır bir yekûna sahiptir. Bu coğrafyanın Türk toplumu ile olan bağı tarih boyunca savaş, göç gibi büyük kırılmalarla devam eder. Bölgenin Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında köprü görevi görmesi onu değerli kılan en önemli özellikler arasındadır. Konumu itibarıyla bir cazibe noktası olan Balkanlar, 14. asrın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesine girer ve 5 asır sürecek Türk egemenliği de böylece başlar. Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinden önce de bu bölgede bir Türk geçmişi vardır, fakat ticari ve beşerî ilişkiler asıl bu hakimiyetle başlar. Türk milletiyle uzun bir geçmişe sahip olan Balkanlar, Osmanlı medeniyetiyle taçlandıktan sonra bir vatan coğrafyası hüviyetine bürünür. Asırlarca süren bu tarihî ilişki, Türk ve Balkan milletleri arasındaki bağı pek çok açıdan bütünleşmesine zemin hazırlar. Nitekim *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk dili ve kültürünün bu coğrafyadaki izlerini detaylı, bütüncül bir şekilde ele almasıyla orijinal ve kapsamlı bir çalışmadır. Eserin giriş kısmı “Balkanlar ve Türkler” ana başlığı altında “Osmanlı Sonrası Balkanlarda Türkçe” ve “Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı” alt başlıklarını taşır. Sonraki kısımlarda ise Balkan coğrafyasında yer alan 10 ülkenin Türk edebiyatı tarihine şehir şehir kapı açılır. Adını, Batı'dan Doğu'ya doğru uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen sıradağlardan alan Balkanlar; sonrasında bölgenin tümünü kapsamak için kullanılır. Coğrafi yapıların zorluğu ve aşılması güç dağlar bölgeler arasındaki etkileşimin önünde birer engeldir. Ticaretin gelişmesinde de bu engeller önemli bir faktördür. Balkanlarda kültür, dil ve gelenekler bu doğrultuda çok çeşitli bir yapıya sahip olup din ve milliyet bakımından da karışık topluluklar mevcuttur. Eserde, konuya dair izlekler geniş bir çerçevede ele alınır. Bu coğrafyadaki Türk müktesebatı, Türkçenin ve Türk edebiyatının gelişmesinde şüphesiz bir mihenk taşıdır. Üsküplü şair Yahya Kemal'in, “Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır.” (Beyatlı, 2017: 170) dizesiyle ifade ettiği gibi Türk medeniyeti Balkanlarda sönmeyen bir meşaledir.

Eserin giriş kısmında, Osmanlı'nın yaptığı Balkan fetihleri sonrasında uygulanmaya başlayan iskân ve istimalet siyasetinin şehirlerdeki İslamlaşmada etkisine dikkat çekilir. Bölgedeki ticari ve beşerî ilişkilerin de yine bu fetihler sonrası geliştiği belirtilerek şehir merkezlerine yapılan cami ve külliyelerin rolüne değinilir. Şehirlerdeki esnaf ve zanaatkarların, sosyokültürel belleğin oluşumundaki büyük önemi vurgulanır. Balkanların yer altı ve yer

üstü zenginlikleri Osmanlı yönetimi idaresinde girdiği ticari ilişkilerle daha verimli bir hâl alır, bunların neticesinde çok kültürlü bir ağı ortaya çıkar. Bu bölümde, Türk edebiyatının zengin alt yapısının oluşumuna dair cevaplar aranır. Özellikle Üsküp, Manastır, Selanik ve İstanbul'un önemli Osmanlı şehirleri arasında yer aldığı belirtilir. Yazar, medrese ve tekkelerdeki tasavvufî eğitimin dinî ve sosyal hayatı etkileyerek kültür-sanatın gelişimine zemin hazırladığını ifade eder. Balkanlardaki ticari, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. görünüm kronolojik bir çerçevede ele alınarak Türkçenin gelişim evreleri asırlara göre verilir. Türk edebiyatına ilişkin yazılı kaynakların İstanbul'un fethiyle canlılık kazanmasına ve bu dönemdeki sanatçıların Balkanlardaki edebî oluşuma katkısına özellikle vurgu yapılır. Bu edebiyatı meydana getiren şahsiyetlerin üçte birinin Balkan kökenli olduğu üzerinde durulur. Yazar ve şairlerin Balkanlara görev için gönderilmiş müderris, kadı, katip, asker, sancakbeyi olan Osmanlı aydınları olduğu da eklenir. 16. asırdaki edebiyatın iki kolunu Anadolu ve Balkanların meydana getirdiği belirtilerek bu dönemde öne çıkan Mesîhî, Hayâlî, İshak Çelebi gibi divan şairleri sıralanır. 17. ve 18. asırda meydana gelen siyasi buhranların edebiyata da yansıdığı vurgulanarak yeni isimlerin alana katkı sağlamaya devam ettiği belirtilir. 17. asırdan Fasîhî, Sükkeri, 18. asırdan Sabit, Sezai; 19. asırdan ise Leskofçalı Galip ve Yenişehirli Avni'ye dikkat çekilir. Özellikle 19. asırda meydana gelen savaşların ve derin kırılmaların Balkanlarda çok yönlü bir değişime neden olduğu belirtilerek durumun edebiyata yansımış biçimi objektif bir üslupla değerlendirilir. Osmanlı medeniyetinin Balkanlara etkisi, Türk dili üzerinden ele alınarak Müslüman ve gayrimüslim halkın diline giren Türkçe kelimelerin varlığı bilimsel bir dikkatle incelenir. Balkanlardaki şair ve yazarların dağılımı istatistikî bilgiler ışığında tablo hâlinde verilir, buna ilaveten şehirlere ve asırlara göre dağılım yine tablo olarak eserde yer alır.

Balkanlarda Türk şair ve yazar yetiştiren ülkeler arasında Yunanistan'ın 729, Bulgaristan'ın 368 ve Kuzey Makedonya'nın 231 isimle ilk üçte yer aldığı ifade edilerek diğer Balkan ülkelerindeki oranlar da sayısal verilerle sunulur. Savaş kayıplarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Batılılaşma hareketleri ile yaşanan köklü değişiklikler, bölgedeki Türk nüfusun yer değiştirmesine yol açarak kültürel-sanatsal hayatı da derinden etkiler. Eserde, modernleşme yolundaki faaliyetlerde Selanik, Manastır, Filibe gibi şehirlerin önde geldiğine vurgu yapılır. Halkın gazete ve dergilerle tanışması ve bunların kamuoyu oluşturmadaki rolü belirtilerek Selanik'te çıkan Genç Kalem-ler dergisi üzerinde durulur. Osmanlı'nın yıkılmasıyla Balkanlardaki ülkelerin çeşitli yönetim biçimleriyle idare edilmesi ve yaşanan sancılı değişimlerin

eserlerde yer aldığı ifade edilir. Nitekim 20. asırda Türkiye’de Balkanlar ile ilgili kaleme alınan eserlerde savaşlar dolayısıyla göç olgusunun öne çıkan konular arasında olduğu eklenir. Balkanlarda yaşayan Müslüman Türk nüfusunun ana vatana göç etmesi buradaki edebî hareketliliğin yitirilmesinde başat unsur olarak ele alınır. Sonrasında ise günümüzdeki Balkan ülkelerinin Türk edebiyatı birikimine başlıklar hâlinde yer verilir. Eserde yazarların yaptığı araştırmalar ve sunduğu istatistiki bilgiler neticesinde 15. asırdan günümüze gelen Balkanlardaki Türk yazar ve şairler bu giriş kısmında ana hatlarıyla verilir. “Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı” başlığı altında Kuzey Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ayrıca değerlendirilir. Türk edebiyatının bölgesel manada Trakya, coğrafi manada ise Bulgaristan ve Kuzey Makedonya’da yoğunlaştığı özellikle eklenir. Bu kapsamlı ve aydınlatıcı giriş sonrası 10 Balkan ülkesi, günümüze kadar gelen Türk yazar ve şairler bünyesinde derinlikli bir incelemeyle ele alınır.

Eserde, “Yunanistan’da Türk Edebiyatı” başlığı altında Osmanlı yönetimi sonrası Balkanlardaki askerî ilerleyişin öncelikle Yunanistan üzerinden başladığı belirtilir. Edirne ile olan coğrafi yakınlığı münasebetiyle Yunanistan’ın oldukça renkli ve zengin bir kültürel hayata sahip olduğu vurgulanır. 17. asırda Evliya Çelebi’nin bu bölgeye yaptığı seyahatlerde Yunanistan’ı “Medinetül Hükema” yani filozoflar şehri olarak nitelemesi dikkate değerdir. Antik Yunan kültüründen kalan ve Osmanlı yönetiminde muhafaza edilen eserler, şehirlere anıtsal bir hüviyet yüklemesiyle önemlidir. Eserde de bu noktalardan hareketle Yunanistan’da başta Selanik, Yenişehir, Mora, Serez, Vardar Yenicesi, Yanya, Gümülcine olmak üzere 32 şehirdeki edebî oluşumun portresine yer verilir. Türk dili ve kültürünün gelişiminde önemli bir yere sahip olan Selanik, tarihî bağlamda Batılılaşmaya açılan bir ilk kapıdır. 19. asırda ortaya çıkan Jön Türklerin, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetlerini Selanik’te yürütmesine ve burada basın-yayın faaliyetlerinin canlılığına özellikle dikkat çekilir. Avrupa ve İstanbul arasında iletişim merkezi olan Selanik; ticaret, kültür ve sanat şehri olarak ele alınır. Burada doğup çoğu kadı ve vali olarak görev yapan birçok divan şairine kısa ve açıklayıcı bilgilerle yer verilir. Farklı din ve ırkların bir arada yaşadığı Yunanistan şehirlerinde 729 şair ve yazarın Türkçe eser verdiğine dikkat çekilerek rakamsal olarak dağılım da tablo hâlinde eserde sunulur.

Eserde ikinci olarak ele alınan Balkan ülkesi Bulgaristan olup “Bulgaristan’da Türk Edebiyatı” başlığı altında incelenir. Türklerin buraya hakim olmasından sonra idari, mimari, kültürel, sosyal vb. pek çok alanda bir değişim yaşayan Bulgaristan’ın, örf ve adetler noktasında Türkleştigiğine vurgu

yapılır. Medrese ve tasavvuf kültürünün şehrin manevi yapısını inşa etmede yadsınamaz bir yere sahip olduğu belirtilerek; Mevlevîlik, Gülşenîlik, Hâlvetîlik, Nakşîlik gibi tarikatların rolüne değinilir. İstanbul ve Edirne gibi kültür-sanatın merkezi olan şehirlere yakın olması dolayısıyla Sofya ve Filibe şehirlerinin önemli kültür merkezleri olduğu ifade edilir. Bu kısımda ülkede edebî tür bağlamında şiir ve hikayenin öne çıkmasına, roman ve tiyatrunun ise sayılı eserle sınırlı kalmasına atıf yapılır. Bulgaristan'da Türkçe eser veren şair ve yazarlar şehirlere bazında verilmeden evvel toplu bir şekilde ismen verilir, böylece okura genel bir tablo sunulur. Yaşanan savaşlar neticesinde Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrasında yaşanan göçler ve bununla birlikte gelen baskıların birer konu olarak günümüz eserlerinde yer aldığı eklenir. Filibe şehrinde başlanarak Sofya, Vidin, Rusçuk, Varna olmak üzere toplamda 35 şehirdeki şair ve yazarların şehirlere göre dağılımı incelenir. Bu sanatçıların sayısının 368'e ulaştığı belirtilerek günümüzde öğretmen kökenli şair ve yazarların hayatlarına kısaca değinilir. Bulgaristan'daki Türk edebiyatını günümüzde besleyen şehirlerin ise Razgrad, Eğridere, Kırçalı, Eski Cuma oluşu yazarlar tarafından sebepleriyle birlikte özellikle ifade edilir. Asırlarca birlikte yaşayan Türkler ve Bulgarların ortak bir hafızayı paylaşmaları, maddi ve manevi bakımdan birbirlerini etkilemeleri kaçınılmazdır. Dil, edebiyat ve sanat ürünleriyle harmanlanarak ortaya çıkan eserler tarihin kadim izlerinin nişaneleridir demek mümkündür. Ortak geçmişin pek çok ata yadigârı hâlâ Bulgaristan'da yaşamaktadır. Bulgaristan minvalinde, Eski Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi'nin hatıralarını okuyarak bunlardan oldukça etkilenen Arif Nihat Asya'nın dizelere döktüğü gibi "Aziz-i vakt idik... A'dâ zelil kıldı bizi." (Dursun, 2016: 40).

Osmanlı idaresi sonrası Türk nüfusun iskân edilerek şehirleştirildiği bir diğer önemli Balkan ülkesi Kuzey Makedonya, eserde Türk edebiyatına katkısı bakımından detaylıca ele alınır. Özellikle birbirinden eşsiz Türk mimari eserleriyle süslenen her bir şehrin ayrı bir hüviyet kazanmasına dikkat çekilir. Buradaki canlı tasavvufi hayatın edebiyat dünyasına mistik şiirler olarak yansması yazarların belirttiği önemli bir husustur. Üsküp, Ustrumca, İştîp şehirlerinin bu noktada öne çıktığı da eklenir. Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'ün kültür ve sanat bakımından canlı bir merkez olmasıyla pek çok şairin bu topraklarda yetiştiği de vurgulanır. Osmanlı'dan günümüze kalan çok sayıda cami, medrese, külliye, tekke, han, hamam, kervansaray, çeşme, sebil, köprü estetik bir çabayla inşa edilerek buradaki şehirlere hayat verir. Şehrin fiziki ve manevi yapısının şekillenmesinde hiç kuşkusuz bu eserler oldukça etkilidir. Türk edebiyatına önemli isimler kazandıran Üsküp için şair

tezkirelerinde övgüyle bahsedilmesine değinilerek Makedonya’da doğan şair ve yazarlar hakkında bilgiler de sunulur. 15. asırdan günümüze Üsküp’ün Türk medeniyetini omuzlarında taşıyarak Türkçeyi yaşatması Balkanlardaki Türk edebiyatında ayrı bir yer arz eder. Modern Türk şiirinin kurucularından Yahya Kemal’in burada doğması ve bu kültüre olan aidiyeti eserlerinde de öne çıkar. O, hayal dünyasında aziz hatıralarla anımsadığı Üsküp için “Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene/Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene” (Beyatlı, 2023: 43) diyerek aradaki ulvi bağı kalemıyla söze döker. Üsküp’ten sonra Manastır, Kalkandelen, İştıp, Ustrumca, Debre toplamda 13 şehrin şair ve yazar dağılımı şehirlere göre tablo hâlinde sunulur. Yazar, Türk hakimiyetinin sona ermesiyle ülkedeki zengin edebî tablonun sonlandığına, fakat bölgenin Türkçe için hâlâ canlı bir yere sahip olmasına dikkat çeker.

Türk medeniyetinden kalan kültürel mirası en görkemli şekliyle yaşatan Bosna-Hersek, eserde öncelikle tarihî arka planıyla ele alınır ve konuyla ilgili bilgiler verilir. Osmanlı’dan kalan yadigârlar burada abidevi niteliğinin yanında aynı zamanda aktüeldir. Yazar, özellikle Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirilen yapıların Türk-İslam kültürü açısından katkısına atıf yapar. İstanbul’un fethi sonrasında Bosna’daki halkın toplu olarak İslamiyet’i kabul etmesiyle sosyokültürel manada burayı ayrı bir yere koymak gerektiği dile getirilir. Buradaki edebî faaliyetler bu kültürel birikimle yoğrularak şairlerin ve yazarların nitelikli eserleriyle adeta taçlandırılır. Ana dili Türkçe olup burada yaşayan sanatçıların yanında Boşnak kökenli ve Türkçe eser veren şahsiyetlerin de önemli bir yer tuttuğu ifade edilir. Boşnak aydınlarının kalem aldığı eserlerde İslamiyet etkisiyle dinî konulara ağırlık verildiği eklenerek Bosna dilinde oluşan bu türe “Alhamiyado” dendiği belirtilir. Bu türe sadece Arnavutlar ve Boşnaklar arasında rastlandığına da özellikle vurgu yapılır. Tarikatların Bosna’da ayrı bir önem taşımasına ve kültürün şekillenmesinde oynadığı role de değinilir. Konuya istinaden Mostar’da yer alan Blagay Tekkesi oldukça önemlidir. “İçerisinde metfun olduğuna inanılan Sarı Saltuk’a atfen Sarı Saltuk Tekkesi veya sonradan verilen bir isimle Alperenler Tekkesi gibi isimlerle de anılan ve Buna nehrinin kaynağına inşa edilmiş bir tekkedir. İlk yapım tarihi kesin olarak bilinmese de Bosna’nın İslamlaşması sürecindeki ve hâlihazırda bu sürecin devam etmesindeki önemi yadsınamaz.” (Karakuş, 2021: 287). Bosna-Hersek’in her bakımdan merkezi konumunda olan Saraybosna, edebî faaliyetler açısından da öndedir. Türk-İslam şehri hüviyetini maddi-manevi pek çok bakımdan günümüze değin sürdüren şehrin sanatçı kadrosunun devlet memurları ve memurların çocuklarından oluştuğu belirtilir. Saraybosna doğumlu sanatçılar hakkında

kısa ve aydınlatıcı bilgiler verilir. Bosna-Hersek'in, Hersek bölgesindeki Mostar da yine bu minvallerde ele alınarak sanatçılara ışık tutulur. Ana nüfusunu Müslümanların oluşturduğu vezirler şehri olarak tanınan Travnik'in kültürel hayatına dair bilgiler eserde sunulur. 20 Bosna-Hersek şehri, şair ve yazarlar ekseninde değerlendirilerek ülkedeki Türkçe öğretiminin günümüzde yaygın olmasına dikkat çekilir.

Adını Balkanlardaki bir ovadan alan Kosova'nın, zengin kültürel mirasın izlerini taşımasına vurgu yapılarak bu noktada özellikle Prizren ve Priştine şehirlerine atıf yapılır. Kosova'nın tarihî geçmişine dair verilen kısa bilgiler ışığında Osmanlı idaresi sonrası burada yaşayan Türk nüfusun şehirleri kültürel merkez hâline getirdiği ifade edilir. Yazarların, özellikle Prizren'in şairler ocağı olduğuna atıf yapması ve buradaki basın-yayın faaliyetlerinin dönemin edebiyat ortamını şekillendirmesine eğilmesi önemlidir. Balkanlarda Türkçe, Arnavutça ve Sırpça olmak üzere üç dilin konuşulduğu tek şehrin Prizren olduğu da belirtilir. Başkentini Priştine olmasına rağmen buradaki canlı edebî tablo Prizren'deki yoğun Türk nüfusu ile ilişkilendirilir. Priştine ise başkent oluşuyla önemli eğitim kurumlarını barındırması ve basın-yayın kuruluşlarının yapılandırılması açısından öncü konumdadır. Hem Osmanlı Dönemi'nde hem de günümüzde Türk edebiyatının aktüel oluşu belirtilerek Türkçenin ortak dil özelliğini de koruduğu eklenir. Kosova'da yetişen çok sayıdaki müellifin eserleri edebiyat tarihi bakımından kayda değerdir. Mesihî, Matrakçı Nasuh, Âşık Çelebi gibi önemli isimlerin bu topraklarda doğduğu belirtilerek Mehmet Âkif Ersoy'un babasının İpek doğumlu olduğu ayrıca eklenir. 7 Kosova şehri; şair ve yazarların şehirlere, asırlara ve doğdukları döneme göre dağılımları ölçüsünde ele alınarak böylece edebî ortam analiz edilir.

Osmanlı idaresinde asırlarca kalan ve Türk kültürünün tesirini pek çok alanda yaşayan Sırbistan'ın yetiştirdiği kültür insanlarıyla sahaya katkı sağladığı eserde belirtilir. Özellikle Belgrad'da uzun süren Türk yönetiminin şehre kattığı mirasa dikkat çekilerek birçok Osmanlı aydınının burada görev yapmasına değinilir. Medrese ve tekkeler aracılığıyla hakim olan tasavvufi kültürün Âşık ve Tekke şiiirinin burada önünü açtığı ifade edilir. Burada doğan şairlerin çoğunlukla klasik Osmanlı şiiiri bünyesinde eserler kaleme almasına da atıf yapılır. Belgrad üzerinden Türk edebiyatına katkıda bulunan sanatçıların diğer Osmanlı kültür şehirleriyle tabiri caizse yarışacak bir tablo sunduğu vurgulanır. Balkan ülkeleri arasında Türk sanatkar yetiştirme bakımından Sırbistan'ın 6. sırada yer aldığı belirtilerek 8 şehrin şair ve yazar dağılımı istatistikî bilgilerle okura sunulur. Akabinde, Balkanlarda kendine özgü dili ve

çok kültürlü yapısıyla dikkat çeken Arnavutluk'un Osmanlı idaresi sonrası görünümü değerlendirilir. Buradaki dinî hayatın gelişiminde tarikatların özellikle de Bektaşîliğin rolüne vurgu yapılır. Osmanlı sadrazamları ve askerleri içerisinde Arnavut asıllı şahsiyetlerin yer almasına da atıf yapılarak Türk edebiyatının nasıl şekillendiği ele alınır. Özellikle en çok şairin yetiştiği İşkodra'nın, bir sanat şehri kimliği taşıdığı eklenerek 18. ve 19. asrın burada zirve yıllar olduğu belirtilir. Arnavutluk'ta Türkçenin yanında Arap harfleriyle Arnavutça yazılan Alhamiyado Edebiyatı'na değinilir. Arnavutluk'taki 10 şehrin Türk edebiyatı bünyesindeki gelişimi ve edebî birikime katkısı ele alınarak burada doğmayan fakat Arnavut asıllı olan sanatçıların çokluğuna da özellikle atıf yapılır. Balkan ülkeleri arasında Osmanlı imparatorluğu ile diğerlerinden farklı bir ilişkiye sahip olan Romanya, bu noktadan hareketle ele alınarak bu durumun edebî camiaya etkisi değerlendirilir. Türk dünyasında önemli bir yer teşkil eden; Köroğlu Destanı, Tahir ile Zühre, Tepegöz gibi hikâyeler ve Nasreddin Hoca fıkralarının Romanya Türkleri arasında bilinip yaşatıldığına dikkat çekilir. Bunlara ilaveten Kuzey Türklerinin folklor kültürünün de burada hakim olduğu eklenir. Şehirler arasında özellikle Dobruca'nın canlı kültürel hayat bakımından önde gelmesi, buradaki dernek ve cemiyetlerin yürüttükleri faaliyetlerle açıklanır. Burada yaşayan yoğun Türkmen nüfusun, Türk basın-yayın hayatının şekillenmesinde etkili bir rol oynaması ele alınan konular arasındadır. Romanya Türklerinin bir kısmının eserlerinde Türkiye Türkçesi diğer kısmının ise Kırım Tatar Türkçesi kullandığı belirtilir. Buradaki Türk edebiyatının Köstence çevresinde bir canlılık kazandığı ifade edilerek önde gelen ismin ise Mehmed Niyazi olduğu belirtilir. Romanya'daki şair ve yazarların dağılımı diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak asır ve döneme göre tablo hâlinde sunulur. 1990 sonrası buradaki Türk edebiyatının Tatar ve Türkiye Türkçesi eksenli gelişerek canlandığı ise özellikle vurgulanır. 16. asırda Mohaç Meydan Muhaberesi ile Osmanlı hakimiyetine giren Macaristan, özellikle Budin şehriyle Türk-İslam kültürünü bir asırdan fazla yaşatır. Müslüman nüfusun yerleşmesiyle açılan cami, medrese, mescit, türbe gibi yapılar şehrin atmosferini şekillendirerek kültürel ivmeyi hareketlendirir. Diğer Balkan ülkelerinin aksine kısa bir dönem için Osmanlı hakimiyetinde kalan Macaristan'ın, Budin ve Peçuy şehirlerinde yetişen sanatkârlarla Türk edebiyatına değer kattığının altı çizilir. Balkanların Adriyatik kıyısında yer alan ve en küçük ülkesi olan Karadağ'ın, buradaki Türk edebiyatı tarihi açısından sınırlı bir tabloya sahip olduğu belirtilir. Osmanlı hakimiyetine tam manada girmeyen fakat Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde kontrol altına alınan Karadağ'ın özellikle Taşlıca bölgesi kültürel hayat ba-

kimından önde gelir. Hersek Novi, Akova ve Ülgün şehirlerinin de sanatsal faaliyet noktasında önemli olduğu vurgulanır. Geldiği yerden dolayı Taşlıcalı olarak anılan Taşlıcalı Yahya Bey'in Türk edebiyatı tarihi içerisindeki önemine değinilerek bilgiler verilir. Eserdeki 10 Balkan ülkesi içerisinde Karadağ ve Romanya'nın himaye sistemiyle kontrol altına alınmasından ötürü diğerlerine göre canlı bir edebî atmosfere erişemediği yazarlarca vurgulanır.

Devletler arası siyasi meselelerin dışında bu topraklarda asırlarca beraber yaşayan milletleri birbirine bağlayan sadece tarihin izleri değil, kolektif belleğe sahip oluşlarıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi "Cedlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh vardı." Tanpınar (2005: 67). Balkanlara sirayet eden bu medeniyetin izleri kültürel, mimari, edebî vb. bağlamda kendine güçlü bir yer bulur. Osmanlı hakimiyetiyle meydana gelen Rumeli kültürü, geçmiş, gelecek ve günümüzde değişen seyirleriyle hâlâ yaşamakta ve bunun için çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar içinde yazılı bir nüve olan *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi* adlı çalışma, yazarların bilgi ve birikimleri ışığında bölgedeki Türk dili ve edebiyatı tarihine şüphesiz ki katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Beyatlı, Yahya Kemal (2017). *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2023). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Dursun, Haluk (2016). *Nil'den Tuna'ya Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İsen, Mustafa (2009). *Varayım Gideyim Urumeli'ne*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, Mustafa ve Durmuş, Tuba (2023). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi Yayınları.
- Karakuş, Ertuğrul (2021). *Tunca'dan Tuna'ya Balkan Medeniyetimiz*. Ankara: Uluslararası Kültür ve Dil Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2005). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” ereve-sinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu alıřma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

ıkar atışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar atışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*